

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Предметом розгляду в цих есеях стали питання, що неодмінно присутні в сучасних політичних практиках, у суспільній уяві та спробах ідеологічного мислення.

Пострадянські “молоді демократії” на кшталт української можна визначити не чим іншим, як культурною, політичною, цивілізаційною *дифузією* — співіснуванням і взаємопроникненням суперечливих, строкатих, інколи несумісних і ворожих “складників”, “пережитків”, “традицій”, “уламків” різних площин історичного, соціального, ментального, географічного, мітологічного функціонування. Закономірно,

що все це позначається на політичній культурі та політичних процесах.

Саме цій важливій темі присвячено книжку «Злами й консенсус: Шість есеїв на захист ліберальної демократії в перехідних умовах». Чому така назва? Очевидно, вона вказує на доконечність відповіді принаймні на два запитання: 1) як упорядкувати строкаті дифузійні процеси, не допустити *непрогнозованого* їх розвитку, зокрема в тих випадках, коли соціальна, суспільна “територія” має різні центри політичного, історичного тяжіння, що неодмінно провокує ті чи ті “злами”; 2) чому треба захищати ліберальну демократію в умовах посттоталітарних трансформацій.

Розпочинаючи з критики бутафорської демократії, я виходжу на головну проблему будь-якого суспільства перехідного періоду: брак “конгруентності” влади. Припускаю, що використання цього терміна з психології є де-що ідеалістичним, оскільки *конгруентність* — стан цілісності, цілковитої відвертості та адекватності. Карл Роджерс, який запровадив цей термін, убачав під ним здатність усвідомлювати й точно передавати відчуття. Зрозуміло, що моє впровадження цього поняття (в контексті критики влади бутафорської демократії) є “образним” і “метафоричним”. Проте, саме постто-

талітарній владі властиві “неконґруентні” ознаки: маніпуляції, неадекватність між діями та деклараціями, “страхи”, “темні” (авторитаристські) рецидиви й інші атавізми.

Соціум, який не реагує на таку парсуну влади, по суті дає картбланш для поширення метастазів бутафорської демократії. Таким чином, перехідна доба постає не трансформацією соціально-економічних, гуманітарних, культурних структур — від тоталітарного чи закритого суспільства до відкритого (громадянського), — а періодом непрогнозованого та “гібридного” функціонування, в якому “небезпеки” минулого здатні консервуватися і співіснувати з багатьма позитивними явищами. Ці питання я розглядаю у вступному есеї «Загроза бутафорської демократії».

До критики історизизму та критики націоналізму як доконечності забезпечення від можливих політичних рецидивів я звертаюся не випадково. Полікультурні обриси сучасного світу — як об’єктивну реальність і даність культурно-цивілізаційного поступу — навряд чи можна “корегувати” з позиції експансії однієї волі та світогляду, однієї соціокультурної традиції загалом на іншу.

Я даю відповідь на важливе запитання: чому слід остерігатися шлюбу історії та полі-

тики і чому небезпечна ідеологія, що паразитує на історії. Деконструкція націоцентричного мислення є конче потрібною з кількох причин:

1) “читання історії”: націоцентризм (навіть потайки) прагне до відновлення історичної справедливості; це передбачає впровадження тих або тих форм експансії чи асиміляції іншої “території”; оскільки “історія” може стати зручною формою континуальної легітимації в суспільній уяві (“ця територія наша з прадавніх часів”), то націоцентризм (у політичній практиці — націоналізм) здійснює своєрідне “проекування” власної історії як символічну передумову до легітимації правової (територіальної, адміністративної, міжнародної);

2) “проблема методології”: заангажованість винятково “національними цінностями” (в ході моделювання політики й вироблення відповідних інструментів ставлення до світу) не є ні сучасною, ні модернізаційною, оскільки послуговується такими концептами, які були актуальними для європейського людства в ХІХ та першій половині ХХ століття — раса, етнічність, кривна спільність, нація; а враховуючи те, що ми живемо у світі, який *пришвидшено трансформується*, змінює своє “лице” та породжує непрогнозовані техногенні проце-

си, така “етнократія”, якщо вона перебуває при владі, є просто неадекватною;

3) “проблема міжетнічних взаємин”: націоналістичне бачення етнополітичних процесів базується винятково на обстоюванні власної “правди”, водночас етнокультурні цінності інших проголошуються такими, що шкодять добробуту країни; така політика рано чи пізно призводить до розширення власних повноважень і благ за рахунок інших символічних, адміністративних, регіональних чи мовних “територій”; вона створює загрозу перманентної, хронічної конфронтації, яку політичні технології можуть у будь-який момент (під час виборчих кампаній) “розігріти” у власних цілях.

Очевидно, що ця книжка написана з позиції цінностей ліберальної демократії, проте використання терміна “лібералізм” є *не ідеологічним*. Попри те, що лібералізму й постліберальному мисленню загалом буде відведено значне місце, його доцільно розуміти, радше, як форму політичної “лінгвістики” та обличчя демократичної культури навзагал, а саме цього гостро бракує українському соціуму й політикуму.

У Джона Ролза є дуже *суворе* міркування (навіть “вирок” для перехідних суспільств), згідно з яким ліберальна демократія може бу-

ти ефективно реалізована в конкретно визначених географічних та історичних межах. Очевидно, дослідник має на увазі євроатлантичний простір, який у публіцистиці називають словом “Захід”. Важко сперечатися щодо цієї тези, оскільки аргументів на її користь я знаходжу більше, ніж заперечень. Проте, я не впевнений, чи для країн “третьої хвилі” демократизації потрібне аж таке *літеральне* дотримання букви закону ліберальної демократії. На мою думку, такого штибу демократія перехідним країнам (Україні зокрема) вкрай необхідна як система цінностей. Іншими словами, її треба дуже тривалий час брати “на прокат”, допоки не сформується підвалини сталої та відповідальної політичної культури. На даному етапі це поки що залишається мрією.

З цієї причини власну ідеологічну позицію визначаю як “контекстуальний” лібералізм: розумію під цим словом комунікативний стиль у політиці й політичній культурі загалом. Ураховуючи політичну “різношерстість” посттоталітарних суспільств, орієнтацію їхніх політичних акторів на різні центри впливу та сповідування інколи несумісних культурно-цивілізаційних цінностей, саме вироблення ліберальних “рефлексів” у політичному мисленні й поведінці може стати першим етапом

у формуванні сталої демократичної культури та суспільної атмосфери.

«Злами й консенсус» я писав протягом кількох років, коли ще не було задуму окремої книжки. Тому очевидно, що пропонованим есеям притаманний різний темперамент і неоднорідна манера викладу: інколи надто есеїзована та публіцистична, а подекуди близька до теоретичної. Крім того, в книжці поєднано аналіз різного матеріалу (історія, політика, ідеології, держава, глобалізація, міжетнічні взаємини), що було зроблено з метою винайдення спільного знаменника. На моє переконання, будь-яке політичне мислення мусять мати зведене в певну світоглядну систему власне бачення розвитку людського чинника, соціальних, суспільних, культурних, глобальних процесів.

Наприкінці 1990-х мене цікавили питання метаісторії та критики націоналізму. Відгомін цього інтересу я презентую в есеях «Лихо з історії» та «Світовий устрій і невловимий Джо націоналізму». Працюючи впродовж 2001–2005 років у відділах загальних проблем національної безпеки, а згодом — етнополітики в Національному інституті стратегічних досліджень, за предмет своєї уваги я мав питання нелегальної міграції, полікультурних спільнот,

сепаратизму й міжетнічних узаємин. Діагностика та попередження конфліктогенних ситуацій привела мене до ліберальної політичної цінності консенсусу, в якій вбачаю єдину здорову альтернативу на противагу трайбалістичним (націоналістичній чи поміркованій — націонал-демократичній) вартостям.

Тож, оскільки консенсус (*consensus* — *лат.*) — це згода, спільна думка, то етичним критерієм цієї книжки є спроба узгодити багато проблем, що породжені “зламами” несумісних за духом явищ.

Окремі частини моєї розвідки оприлюднено в часописах та колективних збірниках. Низка матеріалів, що лягли в основу «Зламів і консенсусу», друкувалися у планових монографіях «Українська політична нація: генеза, стан, перспективи» (К., 2004) та «Український соціум» (К., 2005) Національного інституту стратегічних досліджень. Задумом для есею «Забути про національну ідею (в пошуках політичної модернізації)» і «Забути про національну ідею (держава і глобалізація)» послуговувала доповідь «Держава, глобалізації та ліберальна ініціатива консенсусу» на міжнародній конференції «*Liberalism in Poland, Belarus, Ukraine and Russia — common idea different approaches*» у Варшаві (31 квітня 2007 року).